

Анархията, руско-турските войни и въстанията в Османската империя от края на XVIII и първите десетилетия на XIX век като фактор за развитието на градовете в българските земи под османска власт

The Anarchy, the Russo-Turkish Wars and the Uprisings in the Ottoman Empire from the End of the 18th and the First Decades of the 19th Century as a Factor in the Development of Cities in the Bulgarian Lands Under Ottoman Rule

Венцислав МУЧИНОВ
Ventsislav MUCHINOV

DOI: 10.61836/NBPC5572

Received: 15.06.2025
Available online: 21.11.2025

Abstract: *The article analyzes the impact of the major socio-political upheavals in the Ottoman Empire from the end of the 18th and the first decades of the 19th century on the demographic and economic development of cities in the Bulgarian lands under Ottoman rule – especially the prolonged anarchy in the Balkan provinces of the Empire and the Russo-Turkish wars of 1806–1812 and 1828–1829. The role of these upheavals in activating the decline of some significant Ottoman military-administrative centers, such as Nikopol, Silistra and Sofia, is considered. At the same time, these events contributed to the demographic, economic and administrative rise of other cities in the Bulgarian-populated Ottoman provinces of the Balkans, such as Ruse, Plovdiv and Bitola. The research found that despite all the political upheavals, the share of the urban population in the Bulgarian lands increased, which favoured the further development of urbanization in the region during the 19th century.*

Keywords: *Ottoman Empire, Bulgarian lands, anarchy, Russo-Turkish wars, demographic and economic development of cities, urbanization*

JEL: *N33, N43, N93*

Войните и породените от тях обществено-политически сътресения са сред основните фактори, оказващи въздействие върху демографското и икономическото развитие на различните страни, региони и селища. Не правят изключение и намиращите се под османска власт български земи, които в края на XVIII и през първите десетилетия на XIX в. попадат в продължителен период на анар-

хия (т.нар. *кърджалийско време*), военни конфликти и съпътстващите ги бунтове и въстания¹. Към опустошителните за балканските провинции на Османската империя кърджалийски размирици се прибавят неуспешните за Високата порта руско-турски войни от 1806–1812 г. и 1828–1829 г., по време на които бойните действия се пренасят в населяваните от българи османски територии на юг от р. Дунав. Тези военни конфликти не само довеждат до разрушаването на редица градове по дунавското и черноморското крайбрежие и техния хинтерланд, но и до емигрирането на голяма част от обитаващото ги население към земите на север от р. Дунав². Селищата в българските земи, най-вече в западните и южните райони, са засегнати и от антиосманските въстания на сърби и гърци от първите десетилетия на XIX в.

Посочените политически сътресения оказват значително въздействие върху демографското и стопанското развитие на градовете в българските земи и върху динамиката на урбанизацията в тази част от османските владения на Балканите. Трябва да се отчете, че кърджалийските размирици, военните конфликти и съпътстващите ги изселвания засягат в различна степен градовете в българските земи. В настоящата статия ще се потърси отговор на въпроса за кои градски средища политическите трусове довеждат до дълготрайни негативни последици и същевременно: кои градове именно през този период се издигат като регионални административни, стопански и търговски центрове. За целта ще се проследят най-важните промени, които настъпват в развитието на градовете в основните области от българското етническо пространство на Балканите в края на XVIII и през първите десетилетия на XIX в.

Промени в развитието на градовете в Дунавска България

Анархията в Подунавието е белязана от дългогодишния конфликт между видинския отцепник Осман Пазвантоглу и русенския аянин Исмаил Тръстениклиоглу за надмощие в земите на днешна Северна България. Този конфликт има особено разорителен характер за селищата в централната част на областта: Търновско, Ловешко, Плевенско и Никополско (Mutafchieva, 1993, pp. 213–220). Същевременно, османските градове-крепости по дунавското крайбрежие, като Никопол, Свищов, Русе, Тутракан и Силистра, са подложени на разрушителни атаки

¹ Войните се нареждат сред най-важните фактори, влияещи върху динамиката в броя и териториалното разпределение на населението, обитаващо българските земи през Възраждането (Shterionov, 2012, pp. 299–347).

² Според различните оценки, емиграцията към териториите на север от р. Дунав (към княжествата Влахия и Молдова, както и към руските владения в Бесарабия и Северното Причерноморие) по време и непосредствено след руско-турските войни от 1806–1812 г. и 1828–1829 г. обхваща от 200 000 до 250 000 християни от българските земи под османска власт. Вж. по-подробно по въпроса: Muchinov, 2013, pp. 73–79 и цитираните там извори и литература.

от руските войски по време на военните конфликти от началото на XIX в. (Mitev, 2016).

Посочените събития активизират упадъка на едни от най-значимите през предходните векове османски военно-административни центрове в земите по Долния Дунав, като Никопол и Силистра. Особено значими са последствията за гр. **Никопол**, който вследствие на разрушаването му от руските войски през 1811 г. и изселването на голяма част от неговото население, претърпява дълготраен упадък в демографско, стопанско и административно отношение, като постепенно губи статута си на средище на санджак. В навечерието на Освобождението Никопол вече има по-малко от 5 000 жители – над два пъти по-малко в сравнение със ситуацията в началото на XIX в. (Yosifov-Bohachek, 1937, pp. 103–108; Grancharov (ed.), 2004, pp. 124–126; Kiel, 2017, p. 748; Muchinov, 2022, pp. 38–39; Muchinov, 2024, pp. 54, 85–86). Дори и в следосвобожденската епоха Никопол не възстановява предишното си значение като градски и административен център, което показва колко дълготрайно е влиянието на настъпилите в началото на XIX в. събития.

Макар и по-слабо изразени, подобни промени настъпват и в развитието на **Силистра**, която не само понася сериозни поражения по време на руско-турските войни от първите десетилетия на XIX в., но и попада под продължителна руска окупация през периода 1829–1836 г. (Lipchev, 2004, pp. 79–163; Kiel, 2017, pp. 804–805). В резултат на тези събития Силистра започва да губи първостепенното си административно положение в североизточната част от османските владения на Балканите за сметка на бързо издигания се гр. **Русчук (Русе)**, който към средата и през третата четвърт на XIX в. се превръща в най-значимия османски пристанищен, търговски и административен център на земите по долното течение на р. Дунав. Още през 30-те години на XIX в. в Русе на практика се пренася резиденцията на управителя на Силистренския еялет – промяна, която получава окончателна санкция от османската власт с формирането на Дунавския вилает през 1864 г., на който именно Русе става административен център (Bakardzhieva, Yordanov, 2001, pp. 25–30). В навечерието на Освобождението със своите близо 25 000 жители Русе се нарежда сред най-многолюдните градове в българските земи, докато населението на Силистра спада на 7 000–8 000 души – численост, която не отговаря на предишното военно-административно значение на града (Muchinov, 2024, pp. 77, 86–90, 120).

Във вътрешността на Дунавска България разорителните за повечето населени места кърджалийски размирици и руско-турски войни изиграват важна роля за издигането на гр. **Шумен**, който се превръща в основен укрепен пункт в османската отбранителна система в североизточната част от балканските владения на империята (Minkov, 2019, pp. 117–131). Концентрирането на значителни военни части в района на Шумен стимулира развитието на занаятите и търговията (Dzhumaliev, 1960). Това води до увеличаване на населението на града, който със

своите около 20 000 жители се нарежда на второ място по брой на населението в обширния Дунавски вилает през 60-те и 70-те години на XIX в. – непосредствено след вилаетския център Русе (Todorov, 1972, p. 343; Muchinov, 2024, pp. 58, 90–92).

Промени в развитието на градовете по черноморското крайбрежие

Най-значимите промени в развитието на градовете по българското черноморско крайбрежие са свързани с Руско-турската война от 1828–1829 г. и провокираната от руското командване масова емиграция на местното християнско население към земите на север от р. Дунав. Войната нанася особено силен удар върху развитието на гр. **Варна**, чийто сграден фонд и укрепления претърпяват изключително тежки поражения по време на продължителната обсада и превземането на града от руските войски през 1828 г. и последвалата (през 1830 г.) емиграция на неговото християнско население към Крим (Shterionov, 2008, pp. 374–375; Roussev, 2012, pp. 381–383, 540–548; Angelova, 2013, pp. 46–47). Въпреки тези драматични събития, още през 30-те и 40-те години на XIX в. Варна възстановява позициите си на основен пристанищен и търговски център на Османската империя по Българското Черноморие. За това допринасят както целенасочените мерки на османските управляващи за възстановяването и заселването на разрушения град (с контрола по осъществяването на които се ангажира лично султан Махмуд II), така и отварянето на Черноморския басейн за активна търговия, най-вече със зърнени храни. Възстановяването на предвоенните параметри на числеността на варненското население обаче отнема далеч по-продължителен период – чак до третата четвърт на XIX в. (Muchinov, 2024, pp. 56–58, 121–122).

Руско-турската война от 1828–1829 г. довежда до сериозен трус и в развитието на градовете по южното ни черноморско крайбрежие. Вследствие на последвалото войната масово преселническо движение традиционните пристанищни центрове Анхиало (дн. Поморие), Месемврия (дн. Несебър) и Созопол губят между 50% и 60% от стойността на своето довоенно население (Shterionov, 2008, pp. 265–301). Това не само нанася силен удар върху тяхното демографско и стопанско развитие, но и отваря възможност за постепенното издигане на гр. **Бургас** като основен пристанищен, търговски и административен център на Южното Българско Черноморие (Lazarov, Gyuzelev, Grozdanova, Tonev, pp. 150–155; Shterionov, 2008, pp. 289–293; Angelova, 2013, p. 37). Въпреки че издигането на Бургас за сметка най-вече на дотогавашния регионален център Анхиало е продължителен процес, който продължава чак до края на XIX в. (Muchinov, 2024, pp. 95–96, 124–125), началото на тази промяна е положена именно в годините след Руско-турската война от 1828–1829 г.

Промени в развитието на градовете в Тракия

Кърджалийските размирици водят до тежки последици за поселищния живот в Тракия – както за откритите и незащитени селища в равнината, така и за населените места с формиращ се градски облик в планинските райони, като Карлофер, Копривщица, Панагюрище, Станимака (дн. Асеновград) и др., които неколкостранно стават обект на разграбване и опожаряване. Същевременно, опустошителните кърджалийски нападения активизират миграциите на стопанско активно население към големите градски центрове в Тракия, като по този начин на практика допринасят за тяхното по-нататъшно възходящо демографско и обществено-икономическо развитие. Типичен пример за този процес е гр. **Пловдив**, който именно по време на анархията от края на XVIII и началото на XIX в. увеличава значително населението си с преселници от разорените от кърджалиите селища в Тракия, Средногорието и Родопите (Genchev, 1981, pp. 38–41, 66–69; Lyberatos, 2019, pp. 92–100)³. От съществено значение за трайното установяване на преселниците в Пловдив е тяхното успешно интегриране в градската икономика – те намират препитание както в различните занаятчийски отрасли (особено в абаджийството), така и в обработването на земеделските райони около града⁴. По този начин „кърджалийското време“ обективно съдейства за увеличаване на числеността на пловдивското население, което към началото на XIX в. достига 30 000 души – стойност, която издига Пловдив като най-многолюдния град в днешните български земи преди Освобождението (Muchinov, 2024, pp. 46–47, 74–77). Подобна е ситуацията и с другите големи градове в Тракия, като Татар Пазарджик, Казанлък, Стара Загора, Сливен и др., които по време на анархията също увеличават населението си с бегълци от разорените от кърджалиите по-малки населени места в областта.

Трябва да се отчете, че развитието на градовете в Тракия се благоприятства както от тяхната близост до османската столица Цариград, така и от сравнителната отдалеченост на областта от основната арена на бойни действия по време на Руско-турските войни от началото на XIX в. Ситуацията се променя по време на Руско-турската война от 1828–1829 г., която нанася силен удар върху градовете в източната част на Тракия (днешна Югоизточна България). Вследствие на последвалото войната „Голямо преселение“ от 1830 г. градове като **Сливен** и **Ямбол** гу-

³ Αρχείο του Οικουμενικού Πατριαρχείου, Κώδιξ Α-ΙΧ, л. 250–251, 309; Κώδιξ Α-ΧΙΙΙ, л. 185–186, 200–202 (Документите от Архива на Вселенската патриаршия са издирени, разписани и преведени по Проект № КП-06-Н70/11 „Документи от Архива на Вселенската патриаршия – извор за демографското развитие на българските земи през Възраждането“, финансиран по „Конкурс за финансиране на фундаментални научни изследвания – 2022 г.“ на Фонд „Научни изследвания“, МОН).

⁴ От средногорските и подбалканските селища (като Копривщица, Карлово и др.) произхождат едни от най-заможните и влиятелни български фамилии в Пловдив през XIX в., като Гешови, Чалъкови и др. (Levkova-Muchinova, 2014; Levkova-Muchinova, 2020).

бят над 60% от своето дотогавашно население⁵. Въпреки усилията на османската власт за постигане на реемиграция (завръщане) на забягналите в земите на север от р. Дунав тракийски бежанци, както и за привличането в региона на преселници от вътрешността на българските земи, възстановяването на предвоенните параметри на числеността на градовете в източната част на Тракия продължава няколко десетилетия – чак до навечерието на Освобождението (Tabakov, 1924, pp. 145–153; Muchinov, 2024, pp. 60–63).

Промени в развитието на градовете в западните и югозападните български земи

В западните и югозападните български земи, особено в пограничните с Албания и Косово райони на Македония и Поморавието, размириците и политическата нестабилност продължават чак до средата на XIX в. Това създава сериозни пречки пред развитието на градския живот и търговията в тази част от османските владения на Балканите (Palairret, 2005, p. 88).

Сръбските въстания от първите десетилетия на XIX в., последвалото формиране на автономното Княжество Сърбия и установяването на граница и митнически контрол между неговата територия и Османската империя се отразяват негативно на развитието на градове като София и Видин. Налагането от сръбското правителство на високи мита на границата край Алексинац блокира най-важните търговски връзки на **София** и допринася за стопанския и демографския упадък на града през първата половина на XIX в. (Kanitz, 1997, p. 231; Kiel, 2017, p. 47)⁶. Тежки са и последиците за гр. **Видин**, който в резултат на сръбските въстания загубва обширния си хинтерланд на запад от р. Тимок до долината на р. Морава – район, който до началото на XIX в. гравитира административно и стопански към Видин, но впоследствие е присъединен към територията на Сърбия. Същевременно, след признаването на сръбската автономия от страна на Високата порта през 1830 г. оказалият се в непосредствена близост до сръбско-османската граница гр. **Ниш** придобива изключително важно стратегическо значение за Османската империя – обстоятелство, което води през следващите години до издигане на административната роля на града и превръщането му в център на обширния

⁵ Организираното и проведено под контрола на руското командване „Голямо преселение“ от 1830 г. обхваща над 100 000 християни от окупираните от руската армия по време на войната източни български земи (Muchinov, 2013, pp. 76–78). Жителите на градовете съставляват около половината от общата маса на преселниците. Относно ролята на руското политическо и военно ръководство за организирането и осъществяването на „Голямото преселение“ от 1830 г. вж. Racheva, 2012.

⁶ В резултат на настъпилния упадък значителното в миналото население на София намалява на около 20 000 души през втората половина на 30-те години на XIX в., като негативната тенденция в демографското развитие на града продължава чак до 60-те години на века (Tsvetkova, B. (ed.), 1981, p. 259; Muchinov, 2024, pp. 78–79).

Нишки еялет, включващ в своя състав и районите на София, Самоков и Кюстендил (Muchinov, 2024, pp. 65–66, 83–84).

Размириците и най-вече постоянните арнаутски бунтове през първата половина на XIX в. довеждат до нарастване и на значението на градовете Скопие и Битоля в югозападните български земи (на територията на днешната Република Северна Македония). Това важи особено за **Битоля** – градът, който постепенно измества София като център на Румелийския еялет през първите десетилетия на XIX в. (Georgieva, 2008–2009, pp. 37–38). Освен административно, Битоля придобива и голямо военно-стратегическо значение за Високата порта като основна база, от която централната власт се опитва да наложи контрола си над размирното арнаутско население в Западна Македония и днешна Албания. Подобно на ситуацията с Шумен в Дунавска България, дислоцирането на значителни армейски подразделения в района на Битоля води до по-интензивно развитие на занаятите и търговията, което от своя страна благоприятства увеличаването на числеността на местното население. Със своите около 30 000 жители към средата на XIX в. Битоля се налага като най-важния градски и търговски център във вътрешността на Македония, което довежда до откриването в града на дипломатически представителства на редица европейски държави (Muchinov, 2024, pp. 80–81).

Заклучение

Обществено-политическите сътресения в Османската империя от края на XVIII и първите десетилетия на XIX в. (най-вече кърджалийските размирици и руско-турските войни) оказват значително и дълготрайно въздействие върху развитието на градовете в българските земи под османска власт. От една страна, посочените сътресения активизират започналия упадък на някои значими в миналото градски центрове, като Никопол, Силистра и София, а от друга страна – допринасят за демографското, стопанското и административното издигане на градове като Русе, Пловдив и Битоля, които през следващите десетилетия определят тенденциите в градското развитие в Дунавска България, Тракия и Македония.

Трябва да се отчете, че въпреки всички политически сътресения, дялът на градското население, обитаващо днешната територия на България, се увеличава от близо 10% към края на XVIII в. на над 15% през втората половина на 30-те години на XIX в.⁷ Констатираното нарастване се дължи най-вече на значително активизираните по време на анархията миграции от селските райони към градо-

⁷ За изчисляване на относителния дял на градското население, обитаващо територията на днешна България през втората половина на 30-те години на XIX в., се използват данните, които д-р Ами Буе представя в своите трудове за населението на градовете в Европейска Турция (Tsvetkova, V. (ed.), 1981, p. 235 et seq.), допълнени и коригирани със сведенията, които предоставят други чуждестранни и османски източници. Вж. по-подробно по въпроса: Muchinov, 2024, pp. 67–68, 252–254.

вете в българските земи, особено към големите градски центрове. За трайното установяване на по-голямата част от преселниците в градските средища основна роля изиграва тяхното интегриране в градската икономика – процес, за който допринасят започналите през 20-те и 30-те години на XIX в. реформени мероприятия в Османската империя, поставили началото на нова епоха в нейното развитие, тази на Танзимата.

REFERENCES:

- Angelova, D., 2013. *Demographic Development of the Bulgarian Black Sea Coast in the 19th Century (until 1878)*. Sofia: Publishing house “Regalia–6”. [Ангелова, Д., 2013. *Демографско развитие на българското черноморско крайбрежие през XIX век (до 1878 г.)*. София: Издателство „Регалия–6”].
- Bakardzhieva, T., S. Yordanov, 2001. *Rousse. Space and History (late 14th century – the 70s of the 19th century). Urban development. Infrastructure. Sites*. Ruse: Avangard print. [Бакърджиева, Т., Ст. Йорданов, 2001. *Русе. Пространство и история (края на XIV век – 70-те години на XIX век). Градоустройство, инфраструктура, обекти*. Русе: Авангард принт].
- Dzhumaliev, G., 1960. The economic development of Shumen (Kolarovgrad) during the era of Turkish rule. *Izvestia na Narodnia muzey – Kolarovgrad*. Vol. I, pp. 83–99. [Джумалиев, Г., 1960. Икономическото развитие на гр. Шумен (Коларовград) през епохата на турското владичество (Кратък исторически очерк). *Известия на Народния музей – Коларовград*. Т. I, с. 83–99].
- Genchev, N., 1981. *Revival Plovdiv (Contribution to the Bulgarian Spiritual Revival)*. Plovdiv: Izdatelstvo “Hristo G. Danov”. [Генчев, Н., 1981. *Възрожденският Пловдив (Принос в Българското духовно Възраждане)*. Пловдив: Издателство „Христо Г. Данов“].
- Georgieva, G., 2008–2009. Dynamics of the Territorial Division of Rumelia Province. *Istorichesko badeshte*, no. 1–2, pp. 10–62. [Георгиева, Г., 2008–2009. Динамика на териториалното деление на провинция Румелия. *Историческо бъдеще*, бр. 1–2, с. 10–62].
- Grancharov, M., (ed.). 2004. *History of Nikopol. From antiquity to 1944*. Regionalen istoricheski muzey – Pleven. [Грънчаров, М. (съст. и научен ред.), 2004. *История на Никопол. От древността до 1944 г.* Регионален исторически музей – Плевен].
- Kanitz, F., 1997. *Danube Bulgaria and the Balkans*. Vol. II. Sofia: Publishing house “Borina”. [Каниц, Ф., *Дунавска България и Балканът. Историческо-географско-етнографски пътеписни проучвания от 1860–1879 г.* Второ преработено издание. Т. II. София: Издателска къща „Борина“].

- Kiel, M., 2017. *Bulgaria under the Ottoman rule. Collected papers*. Editors: M. Baramova, G. Boykov, M. Kiprovska. Sofia: Publishing house “Tendrill”. [Кийл, М., 2017. *България под османска власт. Събрани съчинения*. Състав. М. Баръмова, Г. Бойков, М. Кипровска. София: Издателска къща „Тендрил“].
- Lazarov, M., V. Gyuzelev, E. Grozdanova, V. Tonev, 2000. *History of Pomorie. Part One: Anchialos from Antiquity to Liberation*. Pomorie. [Лазаров, М., В. Гюзелев, Е. Грозданова, В. Тонев, 2000. *История на Поморие. Част I: Анхиало от Древността до Освобождението*. Поморие: Фондация „25 века Поморие“].
- Levkova-Muchinova, M., 2014. The Chalakov’s Family in the History of Plovdiv during the 19th Century. In: *Yearbook of the Regional History Museum – Plovdiv*, Book Nine, pp. 227–238. [Левкова-Мучинова, М., Чалъковият род в историята на Пловдив през XIX в. В: *Годишник на Регионален исторически музей – Пловдив*, кн. 9, с. 227–238].
- Levkova-Muchinova, M., 2020. The Bulgarian Economic Elite in Plovdiv in the 19th Century (Social and Property Profile of a Plovdiv Family). *Études balkaniques*, no. 3, pp. 626–639.
- Lyberatos, A., 2019. *Revival Plovdiv: Transformation, hegemony, nationalism*. Sofia: Gutenberg. [Либератос, А., 2019. *Възрожденският Пловдив: Трансформация, хегемония, национализъм*. София: Гутенберг].
- Lipchev, R., 2004. *Revival Silistra*. Silistra. [Липчев, Р., 2004. *Възрожденска Силистра*. Силистра: РИТТ].
- Minkov, S., 2019. Shumen under Ottoman rule (15th–19th centuries). In: *History of Shumen*. Shumen: Publishing house “IVIS”. [Минков, Ст. 2019. Шумен под османска власт (XV–XIX в.). В: *История на Шумен*. Гл. ред. Д. Игнатовски. Шумен: Издателство „ИВИС“, с. 65–274].
- Mitev, P., 2016. Field Marshal General Kutuzov and the Bulgarians. In: *Empires, Borders, Policies (Nineteenth – Early Twentieth Century)*. Edited by P. Mitev, V. Racheva. Sofia: St. Kliment Ohridski University Press, pp. 17–41. [Митев, П., 2016. Генерал-фелдмаршал Кутузов и българите. В: *Империи, граници, политики (XIX – началото на XX век)*. Съст. и научна редакция: П. Митев, В. Рачева. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, с. 17–41].
- Muchinov, V., 2013. *Migration Policy of the Ottoman Empire in the Bulgarian Lands during the 19th century (until 1878)*. Sofia: Publishing house “Regalia-6”. [Мучинов, В., 2013. *Миграционна политика на Османската империя в българските земи през XIX век (до 1878 г.)*. София: Издателство „Регалия-6“].

- Muchinov, V., 2022. Impact of the Changes in the Administrative and Territorial Structure of the Ottoman Empire on the Development of Cities in the Bulgarian Lands During the 19th Century (Until 1878). *Epochi – Epochs*, Vol. 30, no. 1, pp. 34–48. [Мучинов, В., 2022. Влияние на промените в административно-териториалното устройство на Османската империя върху развитието на градовете в българските земи през XIX в. (до 1878 г.). *Епохи*, Т. 30, кн. 1, с. 34–48].
- Muchinov, V., 2024. *Urbanization in the Bulgarian lands under Ottoman rule during the 19th century (until 1878)*. Sofia: Prof. Marin Drinov Publishing House of Bulgarian Academy of Sciences. [Мучинов, В., 2024. *Урбанизацията в българските земи под османска власт през XIX век (до 1878 г.)*. София: Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“].
- Mutafchieva, V., 1993. *Kirdzhalis Times*. Second edition. Sofia: Publishing House of the Bulgarian Academy of Sciences. [Мутафчиева, В., 1993. *Кърджалийско време*. Второ издание. София: Издателство на Българската академия на науките].
- Palairret, M., 2005. *The Balkan Economies 1800–1914: Evolution without Development*. Sofia: Apostrofi. [Паларе, М., 2005. *Балканските икономики 1800–1914: Еволюция без развитие*. София: Апострофи].
- Racheva, V., 2012. Russian Migration Policy, Bulgarians and the Peace Treaty of Adrianople of September 2, 1829. *Annual of the Sofia University “St. Kliment Ohridski” – Faculty of History*. Vol. 100 (2007), pp. 175–239. [Рачева, В., 2012. Руската преселническа политика, българите и Одринският мир от 2 септември 1829 г. *Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“*, Исторически факултет. Т. 100 (2007), с. 175–239].
- Roussev, I., 2012. Varna in the Late Middle Ages and the National Revival Period (from the end of 14th C. to 1878). In: Pletnirov, V., I. Roussev. 2012. *History of Varna. Vol. II. Middle Ages and Revival (7th C. – 1878)*. Varna: Slavena, pp. 303–591. [Русев, Ив., 2012. Варна през Късното Средновековие и Възраждането (края на XIV в. – 1878 г.). В: Плетньов, В., Ив. Русев. *История на Варна. Т. II: Средновековие и Възраждане (VII в. – 1878 г.)*. Варна: Славена, с. 303–591].
- Shterionov, Sht., 2008. *The Greeks on the Bulgarian lands in the period 18th–19th century (up to 1878)*. (*Historical Demographic review*). Veliko Tarnovo: Faber. [Щерионов, Щ., 2008. *Гърците по българските земи през XVIII–XIX век (до 1878 г.)*. (*историко-демографска характеристика*). Велико Търново: Фабер].
- Shterionov, Sht., 2012. *Demographic development of the Bulgarian lands during the Revival*. Veliko Tarnovo: Faber. [Щерионов, Щ., 2012. *Демографско развитие на българските земи през Възраждането*. Велико Търново: Фабер].

- Tabakov, S., 1924. *Attempted history of Sliven*. Vol. II. Sofia. [Табакoв, С., 1924. *Onum за история на гр. Сливен*. Т. II. София: Печатница С. М. Стайков].
- Todorov, N., 1972. *The Balkan City of the 15th-19th Centuries. Socio-Economic and Demographic Development*. Sofia: Nauka i izkustvo. [Тодоров, Н., 1972. *Балканският град XV–XIX век. Социално-икономическо и демографско развитие*. София: Наука и изкуство].
- Tsvetkova, B. (ed.), 1981. *French Travellers about the Balkans, 19th century*. Sofia: Nauka i izkustvo. [Цветкова, Б. (съст. и ред.), 1981. *Френски пътеписи за Балканите XIX в.* София: Наука и изкуство].
- Yosifov-Bohachek, A., 1937. *The city of Nikopol through the centuries*. Sofia. [Йосифов-Бохачек, А., 1937. *Град Никопол през вековете. Кратка илюстрирана история на град Никопол*. София: Печатница Кехлибаров].

Correspondence address:

Ventsislav Muchinov – Associate Professor, DSc.

Institute for Population and Human Studies,

Bulgarian Academy of Sciences

Department of Demography

Akad. G. Bonchev Str., Bl. 6

1113 Sofia, Bulgaria

E-mail: vencim_80@abv.bg

SCOPUS Researcher ID: 57214930612

<https://orcid.org/0000-0002-0338-8288>